

Дар'я ДЕНИСОВА
ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОГЛЯДУ ПОСТМОДЕРНОЇ ДОБИ У
СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТАХ

У статті розкривається зв'язок між світоглядними позиціями постмодерної доби та особливостями сучасних англомовних текстів на прикладі трилогії американського письменника Пола Остера "Нью-Йоркська трилогія".

Ключові слова: *постмодернізм, світогляд, англомовні літературні тексти*

Постановка проблеми. Хоча постмодернізм як світогляд був характерний для другої половини минулого століття, останні геополітичні події в світі та Україні, тенденції розвитку людства, показують актуальність поглядів, які були близькі постмодерну і у нас час. Криза культури, яку можна спостерігати в сучасному світі, криза людини, "я" якої розчиняється у нестримному потоці інформації, призводить до руйнації цілісної картини світу та лишає людство перед мозаїкою невизначених смислів, ідей і подій. Тож незважаючи на припущення про те, що людство перейшло на етап пост-постмодернізму [14], постмодернізм не втрачає своїх позицій і сьогодні. Тому для чіткого розуміння сучасних соціально-світоглядних процесів варто більш детально вивчити феномен постмодернізму, зокрема з лінгвістичної точки зору, на прикладі сучасних англомовних текстів.

Аналіз попередніх досліджень. Трактують сутності поняття "постмодернізму" займалися такі вітчизняні вчені, як П. Іванишин, Д. Дроздовський, Лавринович, Т. Денисова та закордонні дослідники, зокрема: Ч. Ньюмен, І. Хассан, Д. Белл, Р. Рорті, Дж. Дерріда тощо. Проте зазначеними науковцями було недостатньо уваги приділено проявам постмодернізму в текстах художньої літератури, яка формує світогляд людей та визначає тенденції розвитку культури людства, тож це питання вимагає більш детального дослідження.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні основних рис світогляду постмодерної доби й розкритті їх відображення в сучасних літературних англомовних текстах.

Виклад основного матеріалу. Постмодернізм – особливий термін в літературі та культурі загалом на позначення періоду, що прийшов на зміну модернізму в останні десятиліття ХХ століття.

Історичними передумовами його виникнення слугували воєнні та пост-воєнні події другої світової війни, коли весь світ здригнувся від нечуваних злочинів проти людяності (концентраційні табори, табори ГУЛАГу, атомне знищення міст Хіросіми й Нагасакі), та здавалося, стояв на порозі нової війни між двома наддержавами. Окреслені події створювали атмосферу невизначеності, незахищеності та розгубленості й остаточно підірвали хиткий фундамент буття, який намагалися відбудувати на руїнах першої світової війни модерністи. Флагмани культури виголосили "смерть" Бога (Ф.

Ніцше), автора (Р. Барт) та гуманізму й повели за собою осиротіле людство в нову епоху Постмодерну.

Трактування постмодернізму не є однозначним. Деякі дослідники [1; 4; 12; 15] розуміють постмодернізм як *кризу культури*, реакцію на вичерпаність творчої потенції попередніх епох [12], нездатність традиційної форми передати амбівалентну природу буття [15], неспроможність старих “словників культури” розтлумачити його зміст [1]. Інші ж пояснюють постмодернізм як *кризу людини* [2; 7], втратою її самотності та духовного осердя.

Незважаючи на те, що підходи різняться, спільним для них є підкреслення кризового відображення дійсності й відсутності уніфікуючого центру, який би привносив визначеність у буття людини.

Відповідно до постмодерної парадигми існування кожного індивіда є виключно ситуативним і залежить від кута зору, що його людина обирає стосовно певних подій. Об’єктивність бачення та можливість пізнання світу при цьому нівелюється, бо людина не здатна вирватися з полону власної ситуативності [15] й пізнати світ у його цілісності. Як зазначає С. Фіш, людина постмодерну не володіє фактами подій, у її розпорядженні є лише її власна інтерпретація цих подій [18], опосередкована мовою [17].

Остання теза виводить на перший план проблему мови, адже саме через неї здійснюється опис дійсності. Тобто мова фактично детермінує нашу реальність [17].

Такий погляд, що ліг в основу деконструктивізму в літературі, вперше представлений Ж. Деррідою. Він припустив, що жоден текст не має чітко фіксованого об’єктивного значення. Існує лише перспектива (кут зору) автора. Проте кожен читач також має свій власний кут бачення й привносить новий зміст тексту [3]. Отже, текст – це не втілення певної об’єктивної ідеї, а множина тлумачень, відмінна від первинної інтенції автора.

Така позиція зробила текст, а разом із ним і питання істини, головними об’єктами постмодернізму.

Постмодернізму властиво “містифікувати бачення” [3, с. 418] дійсності: світ – пристань хаосу, в ньому превалюють псевдоцінності, артефакти масової культури. Життя стерильне, особистість піддана спустошенню. Дійсність алогічна, двоїста, тому її освоєння вимагає нових засобів і форм вираження, іншої поетики. За цих умов набуває популярності нова концепція художнього тексту: він стає безмежним, він є абсолютною тотальністю і немає нічого поза текстом.

Література постмодернізму оперує у своїй художній практиці рядом прийомів: навмисна ускладненість оповідної манери, фрагментарність, пародійність, використання автором певної маски, інтертекстуальність, аллюзійність, присутність ігрового моменту.

Постмодернізм був першим і останнім напрямком ХХ століття, яке відкрито зізналося в тому, що текст не відображає реальність, а творить нову реальність, вірніше навіть багато реальностей, часто зовсім не залежних одна від одної. Оскільки реальності більше немає, постмодернізм тим самим

зруйнував найголовнішу опозицію класичного модернізму – неоміфологічну опозицію між текстом і реальністю, зробивши непотрібним пошук меж між ними: реальність остаточно не виявлена, є тільки текст [9, с. 223]. По суті, як зазначає лінгвіст і філософ Вадим Руднєв, постмодерністська філологія є не що інше, як витончений пошук цитат і інтертекст в тому чи іншому художньому тексті. “Постмодерна думка прийшла до висновку, що все, що приймається за дійсність, насправді не що інше, як уявлення про неї, залежне до того ж від точки зору, яку вибирає читач” [6, с. 133]. Сприйняття людини стає приреченим на мультіперспективізм: на постійно і калейдоскопічно змінюваний ряд ракурсів дійсності, які у своєму мерехтінні не дають можливість пізнати її сутність [9, с. 224].

Людина постмодерну – позбавлена цілісності, фрагментована та розщеплена – позбавлена, відповідно, традиційної домінуючої позиції у світі. Цей процес втрати людиною Нового часу статусу єдиного смислового центру осмислений у межах теорії децентрації суб’єкта, що її запропонував французький учений Ж. Дерріда. Ідея постала в результаті переосмислення логоцентричної традиції західноєвропейського способу мислення (незаперечної істини центрації, що детермінує усі сфери діяльності людини). Теорію децентрації суб’єкта підтримує голландський учений Д. Фоккема, стверджуючи, що в час панування науки та технологій говорити про людину, як про центр Усесвіту, не лише безпідставно, а й безглуздо [8]. М. Фуко у праці “Археологія знання” розглядає сучасні науки як такі, що розхитують впевненість суб’єкта в непорушності законів “бажання”, свідчать про нездатність індивіда пояснити своє “несвідоме”, системи мови, схеми мислення, на які суб’єкт несвідомо орієнтується, правила, які визначають його вчинки (психоаналіз децентрує суб’єкт щодо його бажань, лінгвістика – щодо мовних форм тощо) [10].

Із часом теорії кризи особистісного начала перетікають у концепцію “смерті суб’єкта”, яка фіксує відмову філософії постмодерного типу від суб’єкта в будь-яких його варіантах.

Концепція “смерті суб’єкта” розгортається в роботах М. Фуко та Р. Барта. Теорія “смерті суб’єкта” позначає руйнування стабільного, детермінованого загальним соціальним порядком суб’єкта [10].

Філософія постмодернізму вже не розглядає людину як “центральну величину” – господаря природи, суспільства, автономну, цілісну особистість, всю її діяльність схарактеризовано як залежну від навколишніх факторів, обумовлену ними.

Отже, герой художнього твору як цілісність, особистість кардинально переосмислюється під кутом зору постмодерної теорії деперсоналізації. Як зауважує І. Ільїн, теоретична “децентрація суб’єкта” як відображення специфічної світоглядної настанови вплинула на головний об’єкт літератури – людину, оскільки послідовне застосування заснованих на ідеї децентрації постмодерністських принципів її зображення на практиці спричинило спершу девальвацію, а далі й повну деструкцію особистості персонажа як психологічно та соціально детермінованого характеру [6]. Так, наприклад,

персонаж твору “City of Glass” Пола Остера Деніел Квінн уявляє себе, щонайменше, чотирма різними особами [11].

Руйнування, розхитування однозначностей, постмодерна гра в абсурди, що переслідує, зокрема, мету засвідчити відносність усього існуючого, як вказує Д. Затонський, безпосередньо стосується проблеми особистості: постмодернізм руйнує стереотип однозначного, “ідеологізованого” героя: позитивного й негативного, породженого масовою культурою і характерного не лише для політично заангажованих суспільств [5, с. 190]. Постмодерний текст, який не знає визначеності, націлений на відносність будь-яких істин, перекреслює сам принцип, можливість існування однозначних категорій на зразок позитивний/негативний герой, моральний/аморальний тощо.

Персонаж постмодерного твору позбавлений будь-яких однозначних характеристик. Особистість, індивідуальність героя у постмодерному романі знівельовано, увагу автора спрямовано на перевертання, переоцінку традиційного, звичного, усталеного. Як наслідок, персонаж виконує у тексті роль засобу авторської гри з усталеними суспільними стереотипами, ідеями, різноманітними табу. Така специфіка творення персонажа постмодерного твору визначається ігровою природою постмодернізму.

У дослідженні М. Коваль “Гра в романі і гра в роман” ігровий чинник розглядається в широкому значенні як “головний організаційний принцип” постмодерністського тексту та, вужче – як засіб творення персонажів. Так, на “лексико-семантичному” рівні постмодерного тексту дослідниця вирізняє прийом “три зі словом”, яка переростає в гру поняттями, смислами, значеннями та використовується автором постмодерного тексту для творення персонажів. Така гра є своєрідним виступом проти детермінованості “офіційної мови” з її обмеженнями й чітко визначеними поняттями. Прикладами гри на “лексико-семантичному” рівні М. Коваль називає “словесно-понятійні маніпуляції” з іменами персонажів, що допомагають створити особливий семантичний контекст, в якому можливо стає гра з ідеями, традиціями [8]. Так, у творі “City of Glass” автор грається з іменами персонажів, створюючи алюзії та прихований підтекст для розуміння специфіки даного персонажа. Наприклад, перші літери імені головного персонажа *Daniel Quinn* співпадають з літерами імені іншого літературного героя *Don Quixote*. Справедливість такого потрактування підтверджується введенням, у ході розвитку подій, іншого персонажа – містера Сааведри (Мігель де Сервантес Сааведра?). Або ж автор сам пропонує цілий ряд слів, що римуються з прізвищем *Quinn*, лексеми видаються, утім, обраними не випадково, бо кожна показує певний аспект особистості Деніела Квінна: “*Quinn rhymes with twin, sin, in, inn, grin, kin, win, fin, pin, tin, din, gin, bin, djinn, been; quintessence, quiddity, quill, quack, quirk*” [11].

В авторській грі з персонажами в постмодерному тексті важливої ролі набуває іронія, пародія. Принциповою є різниця між, сказати б, “класичним” розумінням понять іронія, пародія (для якого прикметна вказівка на критичність, а то й нігілістичність, спотворення, протест тощо), та постмодерністським їх потрактуванням. “Перевертаючи” образ, епатуючи

його, автор-постмодерніст не ставить перед собою мети засудити те чи те явище. Іронія, пародія постмодернізму забезпечує полісемантичне прочитання тексту. Відтак, постмодерний автор отримує необмежену свободу гри у створенні своїх героїв (ідеться, скажімо, про те, чи впізнає читач приховану в постаті персонажа цитату, алюзію, чи зрозуміє іронію автора тощо). Візьмемо для прикладу незвичайне ім'я персонажа іншого твору Пола Остера "The Locked Room" Fanshaw, яке співпадає з іменем головного персонажа роману Натанієля Гортонна "Fanshawe", не говорячи вже про те, що доля героїв підозріло схожа.

Важливу функцію у процесі творення персонажа постмодерного роману відіграє прийом фрагментації оповіді, створення ефекту "інформаційного шуму". Безладне розташування частин тексту створює ефект оповідного хаосу, що імпліцитно відбиває постмодерний стан відчуження, розірваності, безглуздя сучасної дійсності та хитке, непевне становище людини у калейдоскопічному світі. "Прийом пермутації" (взаємне заміщення чи хаотичне розташування частин тексту, колаж, калейдоскопічність тощо) є одним із засобів створення подібного ефекту навмисного оповідного хаосу. Використовуючи такі прийоми, автор постмодерного тексту обіграє концепцію стабільності світу, вводить поняття постмодерного багатосвіття, яке, на думку М. Коваль, "знаходить свій вияв у використанні численних масок, переодягань, що мають на меті "деперсоналізувати" героя, перетворити його лише на словесну маску" [8].

Висновки. Таким чином, постмодерний світогляд є кризовим світоглядом, який стверджує непізнаваність світу та хаотичність буття. Постмодерн розмиває екзистенціальні межі людини й посягається на її "я". Особливості такого світобачення знайшли своє відображення й у постмодерних текстах, виражаючись через творення нового персонажа доби та використання низки типово постмодерних прийомів. Зокрема:

- вчинки, дії, висловлювання героя постмодерного твору не спрямовуються на характеристику його як особистості, індивідуальності, а використовуються автором для гри: з усталеними явищами соціального буття, які потребують переоцінки, із різноманітними стереотипами, штампами, кліше, закоріненими у масовій свідомості тощо;
- персонаж постмодерного твору наділений рисами, що не піддаються однозначній характеристиці, він демонструє відносність будь-яких істин, функціонує у творі, як предмет гри, засіб творення інтриги, об'єкт авторських містифікацій.

А ефект постмодерної гри у тексті забезпечується завдяки:

- грі зі словом, смыслом, значеннями;
- використанню постмодерної іронії, пародії;
- функціонуванню прийому фрагментації оповіді, створенням ефекту "інформаційного шуму", що на сугестивному рівні відбиває непевне становище людини у світі хаосу та абсурду;

- застосуванням прийому пермутації – засобу творення оповідного хаосу, що дозволяє обіграти ідею стабільності світу;
- підміною понять, що актуалізує семантику штучності, фальші, дозволяє обіграти псевдоцінності, усталені пріоритети тощо.

Література

1. Гундорова Т. Модерн і постмодерн / Т. Гундорова // Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Л., 1997. – С. 27–31.
2. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири / Т. Денисова // Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 18–31.
3. Деррида Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук // Французская семиотика : от структурализма к постструктурализму / [пер с франц. сост., вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : ИГ Прогресс. 2000. – С. 407–420.
4. Дончик В. Боротьба нового і старого чи витіснення національного? (постмодернізм – український варіант сьогодні й завтра) / В. Дончик, Д. Дроздовський, П. Іванишин // Слово і час. – 2008. – № 6 – С. 16–34.
5. Затонский Д. Постмодернизм в историческом интерьере / Д. Затонский // Вопросы литературы. – 1996. – №3. – С. 182 – 205.
6. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. Ильин [Электронный ресурс] / – Режим доступа : [http : // lib.ru/CULTURE/ILIN/poststrukt.txt_with-big-pictures.html](http://lib.ru/CULTURE/ILIN/poststrukt.txt_with-big-pictures.html)
7. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? / Л. Лавринович // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 39–46.
8. Поліщук О. Автор і персонаж в новітній українській прозі : [Монографія] / О. Поліщук. – К. : ПЦ “Фоліант”, 2008. – 176 с
9. Руднев В. Словарь культуры XX века [Электронный ресурс] / В. Руднев. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/CULTURE/RUDNEW/slowar.txt>
10. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
11. Auster P. The New-York Trilogy / P. Auster. – Pinguin Books, 1985. – 131 p.
12. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting / D. Bell. – New York: Basic Books, 1973. – 243 p.
13. Hassan I. Toward a Concept of Postmodernism / I. Hassan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mariabuszek.com/kcai/PoMoSeminar/Readings/HssnPoMo.pdf>
14. Kirby A. The Death of Postmodernism And Beyond / A. Kirby [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond
15. Newman Ch. The postmodern aura : the act of fiction in an age of inflation / Ch. Newman. – Evanston: Northwestern University Press, 1985. – 203 p.
16. Niles R. Postmodern Worldview – How Postmodernism Changes the Rules / R. Niles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.allaboutworldview.org/postmodern-worldview.htm>
17. Rorty R. Contingency, irony and solidarity / R. Rorty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pages.uoregon.edu/koopman/courses_readings/rorty/rorty_CIS_full.pdf
18. Fish S. There’s No Such Thing as Free Speech : And It’s a Good Thing, Too / S. Fish [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.english.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Fish_FreeSpeech.pdf

Отримано 31.05.2014

Summary

Denisova Daria. The Reflection of Postmodern Worldview in English Literary Texts

The article reveals the relation between the postmodern worldview and the peculiarities of contemporary English literary texts based on the trilogy by an American writer Paul Auster “The New-York Trilogy”.

Key words: *postmodernism, worldview, English literary texts.*